

Péntek Imre

Egy költő-gondolkodó az „56-os nemzedékből”

Tunyogi Csapó Gábor: A mérleg jegyében – Tanulmányok, versek Október körül

A nyugati (emigráns) irodalom „rejtélye” mind máig nincs feloldva. (Sem megoldva.) Lehet, hogy az elmúlt tizenhét év kevés volt... A kezdeti lelkes (újra)felfedezés után ma elült az izgalom, érdeklődés; ami folyik, az csendes „beszivárgás”, különösebb visszhang nélkül. (Bár már az is látszik, hogy bizonyos (hangadó) szakmai körök elutasítása, averziója sohasem fog megváltozni.) Míg bizonyos alkotóknak sikerült az „áttörés”, komoly népszerűsége és olvasottságra tettek szerint, mint Faludy György, Márai Sándor, Ferdinándy György vagy Kabdebó Tamás, addig másoknak, nyugati kiadású könyveik után, alig-alig sikerült érdemi munkáikkal megjelenni a hazai könyvpiacra. Közéjük tartozik az 1996-tól Zalasabaron élő Kocsis – újabban Tunyogi Csapó - Gábor is, aki verseivel, novelláival, magyar és német nyelvű tanulmányaival, a Nemzetőrben vállalt szerkesztői munkájával komoly szereplője volt az emigráció irodalmának. Az 1973-ban, a Nemzetőr Kiadó által gondozott verskötet, *Az időtlenség kőszilánkjá* bővített kiadásban 1991-ben jelent meg Szegeden – lévén, hogy a költő-író szegedi, '56-ban a MEFESZ alapító tagja –, és tavaly az Antológia Kiadó adta ki tanulmányainak és verseinek tematikus válogatását, *A mérleg jegyében – Tanulmányok, versek Október körül* címmel. Mindebből kiviláglik: a szerzőt az élmények felidézésének és a tanulságok levonásának szándéka vezette, amikor erre a szokatlan műfaji összeállításra vállalkozott. Erről maga így vall *Az utolsó szó jogán* című kötet záró jegyzetében: „Egy nemzedék nevében beszélek – megvallom, minden meghatalmazás nélkül –, amelyet a világ '56 után az egekbe emelt, aztán tizenkét éven át ütőkártyaként használt, majd hallgatólagosan csöndes halálra ítélt... Az ötvenhatosok nevében szólok.” Mint tudjuk – s tapasztaljuk minden, immár állami ünnepen – nem könnyű az „ötvenhatosok nevében” szólni. Nem könnyű szembenézni azzal, hogy az élmény kihunyóban, a tanulságok elkallódóban; a közöny és az értetlenség veszi körül ezt a világot megrengető eseményt. Hogy látja ezt az emigráció éveiben az „eszmét” őrző író-költő? „Azok, akik a harmincas években születtek, 1989-ben 50-60 évesek voltak, fáradt, megcsalt, megtört nemzedék. A kádári „gulyáskommunizmus” évtizedei alatt lerakódott vastag, szennyes és néhol zsíros hamuban már csak itt-ott izzott a parázs..., hogy aztán 1994-ig az újabb csalódások után

végképp kialudjék.” Amire Tunyogi Csapó Gábor elszánta magát: „a végső számadás, az utolsó szó jogán.” A kötet ennek a számadásnak, hagyatkozásnak lajstroma, végigtekintése.

De nézzük, miként tagolódik ez az érzelmi és értelmi emlékidézés? Kezdjük a versekkel, az emocionális megközelítéssel, melyek a forradalom eleven képét, forró élményét, s utóéletét állítják elénk, megragadó hitelességgel és lírai közvetlenséggel. Kevesen tudják – pedig ez a válogatás is bizonyítja – Tunyogi Csapó Gábor kiváló, kivételes formaérzékkel rendelkező költő. *A harcba induló Dávid éneke* – mely Szegeden, 1956. október 23-án született, a 24 éves fiatal ember tollán (akit kicsaptak „destruktív pacifizmusa” miatt Magyarország főiskoláiról, behívtak munkaszolgálatos katonának, majd a pécsi István-akna csillésévé fokozták le) – olyan remekmű (több antológiában is helyet kapó), amely a magyar Dávid és a szovjet páncélos góliátok egyenlőtlen harcát a bibliai párhuzam magasságába emeli.

„...parittyámban kő: az Úr neve!

Már nem nevensz, ijesztés durva szobra.

Fölöttem fények erdeje,

s kezemből sújt az Úr neve

páncélos homlokodra!”

Egy másik vers (*Tankokról beszélek*) – látnokian – a következőt fogalmazza meg:

„Nem vasból

nem is betonból,

és nem is vérből –

a ma visszafajtott lélegzetéből

épül a holnap

és a halottak

zálogai a feltámadásnak.”

A címadó vers, *A mérleg havában* már tíz évvel később született. Még ebből is – ha visszafogottan is – bizakodás árad. A megméretés történelmi felelősségének drámai szituációja idéződik fel.

„Október jön. Kezében mérleg.

Most megtudom, hogy mennyit érek.”

Igen, ez a „mennyit érek” a forradalom „mérlegén” – nem könnyű döntés. Vállalni vagy megalkudni? Netán: megtagadni. Kinek van igaza? A itthon maradtaknak, a túlélőknek, a diktatúrák éveibe belesimulóknak? Vagy azoknak, akik a maguk lehetőségeivel Nyugaton próbálják ébren tartani 56 szellemét? Ebben a kontextusban Hamvas Béla *Interview*-jének 56-tal kapcsolatos (ritkán idézett) passzusa kívánczik ide: „Hogy mi történik ma itt, azt tudjuk. Ezerkilencszázötvenhatot az egész irodalom, az egész sajtó, a zene, a festészet, a művészet, a társadalom, a tudomány, a politika, elárulta. Minek árulta el? Annak, hogy élni csak kell. Senki sem mert meghalni, mint az orosz tankok alatt a munkások és diákok, és gyermekek. ...Soha még nép nem volt ilyen elhagyatott...Nincs az életnek olyan mélysége és magassága, amely ez alatt az árulás alatt ne roskadna össze”. Igen, végletes szavak, de

valahol a jövőt involválják. (S már látni, Tunyogi Csapó Gábor gondolatmenete is erről szól, hosszú távon bizony összeroskadtunk ezen árulás roppant súlya alatt.) A következő etap, stáció (igaz, 2002-ben fogalmazva) az *Októberi lamento*-ban a következőképpen „szemlélteti” a reménytelenséget:

„Szemeim üvegkoporsójában
bebalzsamozott tetemek
nem bíznak már a feltámadásban

Kedélyes gyilkosaik
fényesre törölt késeikből
érdemrendeket kovácsoltak”

Az „ötvenhatos nemzedék” számtalan alkalommal vetette fel a számonkérés jogi (!) lehetőségeit, de erre – miután nem született konszenzus róla – nem, vagy igen korlátozottan került sor.

A nemzedéki csalódás mind mélyebb, filozofikusabb, személyesebb formát ölt. Az utóbbi években sajátos parafrázisok születtek, Kölcsey, Berzsenyi, Petőfi és József Attila költeményeire. A *Vanitatum vanitas* (hiúságok hiúsága) modern léttapasztalattal érveli meg a Kölcsey-vers (formailag tökéletesen azonos) kiábrándító következtetéseit, relativizáló gondolatmenetét. A *Magyarokhoz* Berzsenyi önostorozó látletét (és következményeit) ismétli meg, mai fordulatokkal. (A vers születési dátuma is sokat mondó: 2004. december 4. után.)

„E birka-nép már túri e szégyent is
és buzgón nyalja annak kezét, aki
eddig mindig csak ostorozta,
taposta és ma is csak gyalázza.”

A Petőfi-idézése pedig az „Igazi Forradalom” eljövetele mellett tesz hitet. Végül az *Anti-Eszmélet* a József Attila-i költői képeket forgatja ki „mivoltukból”, vitázva, felülírva, olykor tovább lendítve az ismert vershelyzetek logikáját. Egy jellegzetes példa: József Attila – gyakran idézett sor – azt írja: „s láttam, a törvény szövedéke /mindig fölfeslik valahol.” Tunyogi Csapó Gábor ezt következőképpen intonálja: „S no, minden törvény föl is feslik.../ Valahol? Ugyan! Mindenütt!” A *Záróakkord* pedig a „lezárás”, a belenyugvás verse. Egy idős, bölcsült ember próbálja összegezni élet- és létélményét. Keserű számvetés ez, csalódások és megcsalattatások sorozata rajzolódik ki a versben – az „úgyis minden hiába”-következtetése, mint valami lerázhatatlan átok tornyosul az események, szándékok, hitek végén. Pedig ez a bizonyos „’56-os nemzedék” a vereség után sem adta fel, hosszú évtizedekig vívta a küzdelmet a forradalom elismertetéséért, eszméinek fennmaradásáért, emlékeztetének megbecsüléséért. S ma mégis így látja költő, az egykori harcós:

„Kitartó farkasügetéssel
futottunk elvesző nyomon.
...Magunk is már csak hulladékok
vagyunk, történelem salakja...”

E végletes (megszenvedett) pesszimizmust nem kell

elfogadni, akkor sem, ha értjük (és tiszteljük) logikáját. A személyes sors, „az élet értelmével” való leszámolás szkepticizmusát csupán a hit enyhíti: „S ha volt értelme bárminek, /annak csupán Isten tudója...” S végül – ahogy a vers végső képe sugallja – nincs más, mint elhajózni Nirvána roncs-hajóján.

A költőnél sokkal optimistább a tanulmányíró. Az 1956-os forradalom – szerinte – olyan tanulságokat kínál az emberiségnek, amit előbb-utóbb meg kell szívlelnie az újkori társadalmak vezetőinek. Tunyogi Csapó Gábor „forradalom-elméleti” kutatásai során azon elméletekkel ért egyet, melyek szerint „Forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a szabadsággal kapcsolatos elképzelésekkel elválaszthatatlanul összenőtt az újrakezdés pátosza...” A másik tétel: „Soha, egyetlen forradalom sem oldotta meg a szociális kérdést...” A két idézet – melyre a szerző hivatkozik – Hannah Arendt-től való, aki arra mutat rá: a francia forradalom célja egy bizonyos ponton már nem a szabadság rendjének megvalósítása lett, hanem a jólét elérése. Ugyancsak a filozófus írja az *On Revolution* c. könyvében – amiből korábban is idéztünk –: a 18. század óta a forradalmak a francia példát követték, s ezért szükségszerűen diktatúrába torkollottak. Ugyanakkor „A magyar és az amerikai forradalom közös vonása, hogy a szociális kérdés egyikben sem játszott szerepet.” A „kis októberi forradalom” új, életképes hatalmi-szerveződési formát alakított ki, a néhány nap alatt megalakult forradalmi- és munkástanácsokat. Tanácsokkal az 1848-as európai forradalmak során találkozhattunk először, majd az 1905-ös és 17-es orosz forradalomban bukkannak fel újra, hogy aztán a magyar ’56 meghatározó szerveződési formái legyenek. Hannah Arendt szerint „a demokratikus népképviselőnek csak két formáját ismerjük: a száz év óta mindig mindig diadalmas pártrendszert és a száz év óta mindig vesztes tanácsrendszert...”. E gondolatmenetet elfogadva Tunyogi Csapó az 56-os munkástanácsokat, nemzeti bizottságokat úgy tekinti, mint ama bizonyos (közvetlen demokrácia) népképviselő új formáját. Az alulról fölfelé szerveződő munkástanácsok létrehozták megyei, regionális központjait, idővel pedig – az utolsó pillanatokban – létrejött a Nagybudapesti Munkástanács. A munkás és nemzeti tanácsok hálózata – ez tény – átvette a közigazgatás szerepét, s szinte zökkenőmentesen működött az újabb, november 4-diki szovjet intervencióig. A magyar forradalom alakzatai (üzemi sztrájkbizottságok) reinkarnálódtak a lengyel Szolidaritásban, amelyek sikeresen szálltak szembe a diktatúra rendszerével. Tunyogi Csapó szerint ez a forma fogja felváltani az elavult többpártrendszert. Averiója a „pártokráciával” szemben Nyugat-Európában indokolt lehet, ám Kelet-Európa jövőjében a pártok még hosszú ideig meghatározó szerepet játszanak. „...ne vitassuk el senkitől a jogot arra, hogy így gondolkodjék” - írja a *Totális diktatúra vagy teljes(ebb) demokrácia* című tanul-

mányában a szerző. Eszünk ágában sincs, hisz az „alternatívaképzés” minden fejlődés alapja. Górcső alá veszi a jobboldal 94-es választási vereségét, s kijelenti: „a nemzet 1994 májusában szégyenteljesen és a nevetségességig ostobán döntött”. A szerző – mint az 56-os nemzedék következetes képviselője – úgy dönt, hogy többé nem tér haza. („Ha otthon élnék, osztoznom kellene e szégyenben és ostobaságban – írja az *Októberi számvetésben*.) 1996-ban – személyes, családi okokból – lelkiismeretfurdalástól és önvádtól gyötörtén mégis hazatér. (Szerintem helyesen tette.) A *„Jöjj el Szabadság! Te szülsz nekem Rendet!”* című esszé a két fogalom viszonyát vizsgálja, s arra a következtetésre jut: a kettő elválaszthatatlan egymástól. A *Kultúránk sorskérdéseiben* pedig azt a (keresztény vallás szerint elképzelhetetlen) kérdést veti fel, hogy a jézusi törvény: Szeresd felebarátodat, sőt, ellenségeidet – bevállalhatóan. (Legalábbis a szerző számára.) Ezért egy sajátos „pseudó-szeretet erkölcs”, egy mintha-magatartás megvalósítását ajánlja az emberiség megmaradása érdekében. Van még egy – ezúttal egy rémes perspektívát felvázoló - gondolatmenet a „nemzethalálról”, s egy vég szó, mely azt veszi szemügyre, a hét évtized küzdelmei után –: „mire jó ez az egész?” A válasz: „Ecce homo, íme az ember: a rejtvény, melynek az ad értelmet és létjogosultságot, hogy megfejthetlensége tudatában is fáradhatatlanul keresi önnön megfajtáját.” Kideríti: „a jog nem jelent mást, mint a teremtmény felelősségét Teremtőjével szemben.” Az ember nem támaszthat jogot, csak arra, hogy e felelős-

séget hordozza és vállalja. Végül, mint orvosságot ajánlja (olvasóinak) az önmegvalósítás hamis alternatívája ellen – a szeretet jegyében fogant „mintha-életet” –, mintha hinnénk abban, amiben hinnünk lehetne, kellene... A végső kérdések felvetése, a „létezés” értelmének keresése, a „léttrend széthullása” ellen tett gyógyító ajánlat: „a tettettett – ha úgy tesz, megjátszott – hit műgyökereit eresztyük a keresztény vallás örök táptalajába.” A sok-sok elbizonytalanító érv után a *Testamentum Epilógusa* a következőket fogalmazza meg – amivel valóban lezárható ez a végletes szellemi kaland –: „Megkapaszodom tehát abban a hitben, hogy minden munkámnak, egész földi létemnek a teremtés rendjébe beágyazva volt (és van még mindig?) valami értelme akkor is, ha azt én képtelen vagyok felismerni.” Valóban ez a szkepszissel átítatott hit – feloldhatja az öngyilkosságig hajszoló dilemmákat.

Tunyogi Csapó Gábor életművének e sajátos szegmense is jelzi: van még a tarsolyban sok minden. Elkészült, ki nem adott művek, befejezésre váró kéziratok, s az Arany János-i „örök kétely” nem csak elbizonytalanít, erőt ad. Ez az erő jelen van a 76 éves szerző dörmögésében, zsörtölődésében, (naponta) skandalumot, létbotrányt emlegető erkölcsi szigorában. S valószínű ez inspirálja arra, hogy újra és újra tollat ragadjon (felháborodásában), következőképp: újabb versek, novellák, tanulmányok születnek zalaszabari remete-magányában. S ahogy tapasztaljuk: bőven kínál az új évezred felháborodni valót az 56-os nemzedék e nyughatatlan gondolkodójának.

